

AZ ASZKÉZIS ÚJRAÉRTÉKELÉSE KORUNKBAN

Kevés szó *devalválódott* annyira az utolsó negyedszázad folyamán, mint az aszkézis. Valóságos erkölcsi árfolyamzuhanásban és értékcsökkenésben volt része: nemcsak profán és keresztényellenes kritikákban, hanem a keresztény gyakorlatban és teológiai értékelésben is. A hatvanas évektől alig lehetett hallani, olvasni róla, még a szó is kerülték a szakirodalomban, és helyette egyéb kifejezéseket (lelkiség, spiritualitás, jámborság, tökéletesség, szentség) használtak. Maga a II. Vatikáni zsinat is, amely kötetnyi okmányt hozott nyilvánosságra a négy év alatt, csupán két alkalommal írta le a szót. Egyszer a papságról szóló dekrétumban: „a lelkipásztorok sajátos aszkézisét” említve, másodszer a „Nem keresztény vallásokról” kiadott Nyilatkozatban: a hinduizmus „aszketikus gyakorlatait” méltatva.

Az utóbbi időben úgy látszik: mégis *fordult a szél*, és újra kezdünk beszélni az aszkézisről, sőt, kezdjük újra értékelni is. Ismét tudjuk becsülni az aszkézist, de valamelyes átértékelés szükségessé vált vele kapcsolatban.

Mit jelentett eredetileg a szó és a mögötte lévő valóság? Hogyan és milyen okokból kompromittálódott? Hogyan értékelődik át jelenleg, és hogyan élhet és éljen tovább századunkban – de a jövő évezredben is –, ami benne lényeges és nélkülözhetetlen?

Az aszkézis fogalma, kifejlődése

A görög szó (aszkeo-aszkézis = gyakorlok, gyakorlat) a hellenizmusból került át a kereszténységbe Alexandriai Kelemen és Origenész közvetítésével, de csak a 17. században vált szak kifejezéssé. A katolikus irodalomban általában azt a tudatos és állhatatos fáradozást jelenti, amellyel az ember *Krisztus követésében* a keresztény tökéletességre törekszik. A közbeszéd pedig azokat a jelenségeket jelöli e szóval, amelyek lemondásra, önmegtagadásra, megtartóztatásra, önsanyargatásra vonatkoznak, és általában hozzáértik a fogalomhoz a tervszerűséget és bizonyos „technikákat”, gyakorlatot is. S mivel emberi adottságaink miatt a tökéletességre törekvés sokféle akadályba ütközik (test-lélek feszültsége, a hajlamok, ösztönök lehúzó ereje, a belső és külső világ negatív hatása, a démoni erőket is beleértve, vö. Róm 7, 14–25), az ezeknek leküzdésére való gyakorlat, vagyis az aszkézis szükségképpen komoly és következetes *küzdelmet* jelent a keresztény ember életében.

Az aszkézis szabályozott, „iskolás” gyakorlatait főképp a kolostoroknak köszönhetjük. Az újkorban a teológia pontos formulákba és rendszerbe foglalta e gyakorlatokat, és bőségesen részletezték a lelkiéleti, hitbuzgalmi írások. Ezekből ismerjük például a kezdők, haladók és tökéletesek fokozatait; vagy majdnem ugyanezeket az újplatonikus Areopagitától – a tisztulás, megvilágosodás és egyesülés útjaként. *Megkülönböztetik* az erkölcsi aszkézist: negative a metanoiát és a bűnöktől, szenvedélyektől való szabadulást, pozitíve pedig a léleknek Istenhez és az embertársakhoz való odafordulását. S beszélnek a misztikus aszkézisről, mely az állandóan növekvő Isten-szeretetet és az Istennel való egyesülést szor-

galmazza. Végül a kultikus aszkézis az istentiszteleti részvétel feltételeit szabja meg: böjt, virrasztás, rituális tisztaság, mosakodások, szekszuális önmegtartóztatás (az Ószövetségben). Ezeknek titokzatos normarendszere a nem keresztény vallásokban mágiává fajulhat, de az aszkézis gyakorlatainak bizonyos eltúlzása és misztifikációja beszüremkedett a keresztény vallásgyakorlatba is, ezt a jelenséget helytelen öncélúsága miatt „aszketizmus”-ként bélyegezzük meg.

Meg kell állapítanunk, hogy az aszkézis fent körvonalazott és számunkra ismeretes fogalma *nem bibliai eredetű* – a Szentírás alig ad eligazítást. Az ótestamentumi embernek ugyanis pozitív, töretlen kapcsolata volt a világgal és az étellel, a földi javakkal és az élvezetekkel. Alapérzését a teremtéskor elhangzott isteni szó határozta meg: Látta az Isten, hogy minden jó (Ter 1, 31; Zs 24, 1). A szövetségi hűség persze komoly követelményeket támasztott az Ószövetségben, s ezekhez rituális és egyéb tilalmak, előírások is kapcsolódtak, de speciális, aszkézisszerű önmegtartóztatási szabályok csak a papokat és néhány embert, például a nazireusokat kötelezték. A késői zsidóság eszméiben jelent meg – a test és lélek kettőségének hellenista eredetű felfogása nyomán – az egyéni büntudat, az engesztelés igénye, a lemondás, a böjt gyakorlatai, de ez is inkább speciális csoportoknál (mint például az esszenusok, vagy a qumráni közösség).

Keresztelő János aszkéta alakja ebből a vallási légkörből indul, és hirdeti meg az Isten országa közeledtét és a bűnbánat keresztségét a vízbemerítéssel. Az Úr Jézus pedig beteljesíti az Isten országa programját, az evangélium örömhírét és az üdvösség lehetőségét, de a metanoíát is. Hogy ez gyakorlatilag milyen radikális következményekkel jár a tanítványok és minden benne hívő számára, ez a későbbiek folyamán lesz világossá: tagadja meg önmagát, mondjon le a vérségi kötelékekről, vagyonról, otthonról (ha ezek akadályt jelentenek), vegye föl keresztségét és úgy kövesse a Mestert (Mk 8, 34). Ezek az újszövetségi szavak sem tartalmazzák az aszkézis kifejezést, de a keresztény eszmélés és Krisztus-követés joggal építette föl belőlük az idők folyamán azt az életrendet, ami később az aszkézis összefoglaló nevet kapta. Jelszavának a krisztusi felhívást vallhatta: „Legyetek tökéletesek (szentek), mint a ti mennyei Atyátok is az” (Mt 5, 48).

Az aszkézis visszaszorulása

Ezek után joggal merül fel kérdésünk: Mi történt az aszkézis tekintélyével, becsületével századunkban? Mi az oka a körülötte végbement változásnak?

A II. Vatikáni zsinat új szemléletet hozott a világ és az ember kapcsolatában, s ezzel akaratlanul is hozzájárult az aszkézis már folyamatban lévő devalválódásához és térvesztéséhez. Mi volt e fordulat lényege? A Concilium című folyóirat egyik alapítója (Ducauque) írta le már a zsinat befejezésének évében a prófétai felismerést: „A II. Vatikáni zsinaton az egyház egy új, *világban való létért*, létformáért vívta meg harcát.” E létforma azt célozta, hogy az egyház ismét benne éljen a világban, s ne legyen egy szociológiai, spirituális, szellemi, teológiai gettóba zárkózva; ne legyen a világóceán „szeñnyes” hullámain fensőséges Noé bárkájaként a kiválasztottak csapatával. Ez a fordulat – teológiailag az új egyházkép – törölte ki a zsinat szóhasználatából is az exkluzivitást, elzárkózást rejtő aszkézis szót. A teológiai, vallásos irodalom ettől kezdve egyre inkább spiritualitásról, általános keresztény lelkiségről, sőt kifejezetten egy „*világi spiritualitásról*” beszél. Ez persze távolról sem azonos a „világias” lelkülettel. Csupán a világtól elzárkózott, test-lélek belső harcával lekötött kolostori lelkiség helyett – a világban élő, munkálkodó keresztény ember lelki-vallási egzisztenciáját kívánja megteremteni, és e lelkiség követelményeit, összetevőit feltárni.

E jelentős fordulathoz, majd a lelkeség új felfogásának megszületéséhez sok világi tényező járult hozzá. A szellemi élet magasabb szintjén már a múlt század végétől hatottak Nietzsche átkozódásai a „sápadt Galileai” ellen, aki szerinte akadály a erős, bátor, korlátlan Emberfeletti Ember megszületésének. A század elejétől pedig mind jobban behatolt az európai gondolkodásba a freudi mélypszichológia és a marxizmus valláskritikájának a hatása. Ez a kritika megakart szabadítani az embert minden „elidegenedéstől”, amely a társadalmi-gazdasági és belső (ösztön)-elnyomások következtében megnyomorítják, megcsontítják az embert, és akadályozzák önmaga igazi, teljes lényegének megvalósításában.

A hetvenes években viszont egy több síkú, de mindenképp újszerű vallási és szellemi éledés bontakozott ki az egyházban (és az egyházon kívül), amelyet vagy az újra felfedezett Szentírás – főképp az evangéliumok és Jézus személye – inspirált, vagy közvetlenül a Szentlélek (fokolarinik, pünkösdisták, karizmatikusok, Jézus-mozgalmak stb.). A keresztény kisközösségek is a kezdeti feszültségek után mind pozitívabb szerepet vállaltak az egyházi életben. E kisközösségekben megszületett és növekszik egy újfajta vallásosság, amelyben központi szerepet kap a vallási megtapasztalás, az emocionális élmény, a közvetlen, személyes Istenkapcsolat – erős összefüggésben a megújult liturgiával is. A megbélyegző, „leleplező” kritikákat tehát egy újfajta embereszmény kialakulása követte. Az egyház ma nagyobb jelentőséget tulajdonít az evilági értékeknek. Ennek nyomán új biblikus ihletésű, a liturgiától, a közösségi élménytől áthatott világi lelkeség kezd kialakulni. Mindezek a tényezők együttesen az askézis visszaszorulásához vezettek.

Az askézis azonban nélkülözhetetlen eszköz a Krisztus-követés útján. Döntő kérdésünk tehát: hogyan értékelődjek át a megváltozott világban, de változatlan elvárás szerint: „Aki nem hordozza keresztjét és nem jön utánam, nem lehet az én tanítványom (Lk 14, 27). Az askézisnek az átértékelődése – igazság szerint – elkezdődött már korábban, a század közepén, legalábbis a messzebb látó teológusok eszméléseiben. Egyesek azt sürgették, hogy az askézist közelebb kell vinni a misztikához, a belső megbékéléshez. Vagy még szerencsésebb fogalmazással: az askézisnek mind elméletben, mind gyakorlatban spirituális és teológiai elmélyülésre kell törekednie; így kerülhetjük el az antropológiai és individuális beszűkülést, az elszigetelődést, az öncélúságot és a kiszáradást. Mert az igazi askézis sohasem emberközponitú, hanem Istenre irányul. A nem vallási motiváltaságú askézis idegen a keresztény eszménytől, és legfeljebb pusztá akarát-tréning vagy a „természetes” etika síkján leragadó erénygyakorlat lehet. Nem szentet, hanem fakírt produkál.

Az átértékelés dimenziói

Újabb kérdésünk ezért így hangzik: Hogyan nyerheti vissza az askézis (és az asketika) az eredeti célt jobban kifejező és tartalmazó teológiai és spirituális dimenzióját? A kérdésre négy szó válaszol, amely a keresztény élet teljességét tárja fel: a hit, a szeretet, a kereszt és a vándor-lelkület askézisét kell gyakorolnunk.

1. A Krisztus-követés askézisének a hit askézisére kell épülnie, hiszen a hit a keresztény ember alapvető állásfoglalása és mindennapi gyakorlata. S bár a hit egy határtalan horizontot is nyit a lét és a világ teljes megértésére és befogadására, lényege szerint mégis lemondással, szellemi megalázkodással is jár. A felfoghatatlan Isten misztériumát fogadjuk el, s egész önmagunkat egy korlátlan bizalmi aktusban ennek az Istennek adjuk át. Mindenre, a hittitkok világára is,

igent mondunk. Sőt, el kell fogadnunk a saját életünkben és a világban a belső és külső gyöngeségeket és az olyan botrányokat, mint az éhség, a szenvedés, a halál. Csak ahol a hitet ilyen mélységben, mindent átjárón éljük meg a mindennapi imában és meditációban, ott van igazán értelme és célja az egyéni aszkézisnek, mert minden a személyes Istenre, a lét végső értelmére irányul: Jézus Krisztusra, a szenvedő Isten-emberre és az ő keresztyére, a megváltásra.

2. A kereszttárja föl előttünk a megváltás krisztusi gyökereit. Feltárul előttünk a bűn, a szenvedés és a halál összefüggésének misztériuma. Itt kapnak mélyebb megalapozást az aszketikus gyakorlatok, az önmegettagadás és lemondás nagylelkű gesztusai a magát kiüresítő, „szolgai alakot öltött” Istenember színe előtt, akit „a mi bűneinkért dőftek át, a mi gonoszságainkért törtek össze, sokak bűnét hordozva” (Iz 53, 5, 12). Mi nem tudtunk magunkon segíteni. Az eredeti és egyetemes bűntudatnak e horizontján értelmessé válik minden aszkézis, minden elfogadott vagy magunkra vállalt szenvedés, és végső megértésre talál még a titokzatos Szent Pál-i nagylelkűség is: „Örömet szenvedek értetek, és testemben kiegészítem, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, testének, az egyháznak a javára” (Kol 1, 24).

3. A kereszttárja még tovább mélyül, és átvált a *szerelem aszkézisévé* – a másokért vállalt áldozat, lemondás, türelem, önátadás aktusaiban. E ponton alig lehet jobb személyes vezetőt ajánlani a mai embernek, mint a fokolare mozgalom közösségeinek alapelveit. Chiara Lubich, a mozgalom alapítója egy 1971-es beszédében a résztvevők „evangéliumi lelkiségének lényegét” igyekezett bemutatni hallgatóságának: „Számunkra az ember, a testvér azt jelenti, amit más keresztyének számára – akik ugyancsak az Istentől kívánt tökéletességre törekszenek – a kolostor, a visszavonultság vagy a szerzetesi ruha jelent. Hiszen az emberrel, a testvérrel valósíthatjuk meg ebben a világban a természetfeletti világnak, a mennyországnak egy-egy bázisát, de a testvér teszi próbára is erényeinket, amikor azokban a nehézségekben, amelyeket számunkra jelenthet, eszközözze válik Isten kezében tisztulásunk útján . . . Ez az élet persze különös szeretetet tételez fel az egyesekben, amely Jézus szenvedésének misztériumában gyökerezik.” Az ilyen szeretetben élő és égő ember világító szövétnekké lesz, aki a keresztyénység hiteles tanújaként igazán vállalkozhat az evangélium továbbadására. Az előbbieket figyelembe véve már nem érezzük túlzásnak Aquinói Szent Tamás 700 év messzeségéből sugárzó bölcsességét a *De perfectione* című művéből: „A szeretet a döntő, ha ugyan nem az egyetlen eleme a keresztyén tökéletességnek.”

4. Végül a keresztyén aszkézisnek még egy, utolsó mozzanatát kell megneveznünk, a *vándor-lelkületet*. Ez a dimenzió újabb speciális erényeket tudatosít és mozgósít az emberben. Már a hit és a szeretet aszkézise is előre mutatott egy eljövendő, ígéretes világba, a végleges dicsőségre és arra a krisztusi ígéretre, hogy „az Isten országa köztetek van” (Lk 19, 22). Már itt van, de láthatóan még nem teljesült ki. Ezért a keresztyén ember „vándorként” él a földön, úton jár a zarándok-egyházzal együtt a szent Város felé, idegenként ebben a világban, mint „a szentek polgártársai és Isten háza népe” (Ef 2, 19). De – a zsinat szavaival – „együtt menetel az emberiséggel is”, örömeit és szorongásait megosztva vele. Ez a szituáció különösen három erény gyakorlását igényli a hívőktől: kitartó türelmet, teljes bizalmat a jövőt és a történelmet kézben tartó Istenben és virrasztva várakozást, vigiliás lelkületet, hogy „ha az Úr jó, készen találjon bennünket”. Különösen a bizalmat és a ráhagyatkozást kell hangsúlyoznunk az idők szorongatásában. Isten fiaihoz nem illik a kétségbeesés, de még a kislelkűség és a rezignáció sem. És előfordul hitbeli elfáradásaink közt is számíthatunk rá, hogy velünk van az Úr.

Az emberré és kereszténnyé válás útja

Az aszkézis régi, hagyományos formái idegenné váltak a világban, még a keresztény ember számára is. De életszerű tartalma és célja, a Krisztus-követés áldozatos, keresztutas követelménye ma is érvényes. Mert az aszkézis mint önmegtagadó, önfeláldozó élet a *kereszt örök botrányának és felfoghatatlan misztériumának a részese* lett. Ez egyben a legmélyebb válasz az aszkézis megfoghatózásának miértjére. Ahogy már Szent Pál megélte, de mindvégig érvényes lesz: A zsidóknak csodajelek kellene, a görögöknek bölcsesség, nekünk azonban csak a megfeszített Krisztusunk van, a kereszt oktalanságával (vö. 1 Kor 1, 18–23). E sorsból részesedik a keresztény élet és az aszkézis is.

Meg kell találnunk a korszerű szavakat az aszkézis *qlvi* kifejtéséhez és a gyakorlati megvalósítás újszerű formáit. Az életszentség vagy egyszerűbben a lelkiesség eszménye nem uniformizált, hanem mindig a konkrét személyből nő ki, az ő konkrét élethelyzetére épít, tehát minden esetben személyes karaktere van. És ne féljünk a keményebb követelményektől, a kereszténység igényességétől! Ma már megérett a belátás profán talajon is a fegyelem, a rend, az engedelmisség, a normákhoz való alkalmazkodás, Veres Péter fogalmazásában: a diszciplína szükségességének szorgalmazására – a társadalomban és a családi, az iskolai nevelésben egyaránt. Profán önnevelő könyvek, meditációra, belső tartásra, harmóniára, áldozatoságra, rendre, fegyelemre tanító és felhívó írások páratlan sikere bizonyítja nálunk is, hogy – József Attila szavaival – „az ember egyre kevesebb”. Az aszkézis tehát mint a természetes nevelés és az önnevelés eszköze is jelentkezik. A kereszténység pedig kezdettől tudja, hogy az emberré és kereszténnyé válás útja kemény, tövises, áldozatos, küzdelmes út.

FRÁTER TAMÁS

VALLÁSI NYELV VALLÁSTALAN TÁRSADALOMBAN

1985, Magyarország. A vasárnapi misére a katolikusok 7–8 százaléka megy el. Csak körülbelül minden tizedik ember tartja magát vallásosnak „az egyház tanítása szerint”. Ezzel összhangban az általános iskolások hozzávetőlegesen 10 százaléka vesz részt valamilyen hitoktatáson az iskolában vagy a templomban. Ez itt is, ott is legfeljebb heti 2 óra. Társadalmunkban tehát van egy meggyőződésesen vallásos csoport. De ez *kisebbség*, amely nem támaszkodhat *össztársadalmi egyetértésre*, egyre kevésbé a gyengélkedő *intézményre* és csak bizonyos esetekben a *közösségek* erejére. Mindennek „ellentételül” ma Magyarországon az új-